

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

чи завойовувати, а випромінює світло й радість, умиротворює та возвеличує. Вона завжди поважає чоловіче начало в собі і не прагне підкорити собі партнера, а погоджується з тим, що повинна бути за спиною чоловіка. Однак зміна соціокультурних умов існування особистості, нових технологій, що нівелюють природні статеві розбіжності, сприяє постійній трансформації і необхідності формування нової ідентичності.

Перспективним вбачаємо можливість дослідження мовного представлення гендерного компонента в статтях, присвячених гендерній проблематиці у публіцистичних текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровцова М. С. Гендер як неповторна репрезентація статі. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2012. Т. 17, Вип. 5. С. 6–12.
2. Гудденс Э. Социология / Пер. с англ. М.: Эдиториал УРСС, 1999. 703 с.
3. Мацюк З. С. Чи сказати, чи промовчати? (мовлення чоловіків та жінок у західнополіській фразеології). *Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські го-вірки в просторі та часі: зб. наук. пр.* Вип. 9. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. С. 60–65.
4. Мельник Т., Кобилянська Л. 50/50: Сучасне гендерне мислення: Словник К.: К.І.С., 2005. 280 с.
5. Пода О. Ю. Фемінітиви та маскулінітиви як гендерні маркери журнальних заголовків у контексті гендерної політики західноукраїнських часописів для жінок. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. 2008. № 3. С. 120–126.
6. СУМ: Словник української мови / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка. Т. 2: Г-Ж / ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук. К.: Наукова думка, 1971. 552 с.; Т. 4: І-М / ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук. К.: Наукова думка, 1973. 840 с.
7. Воронина И. А., Клименко Т. А. Гендер и культура. *Женщины и социальная политика (гендерный аспект): сб. ст. / РАН Институт социально-экономических проблем народонаселения; отв. ред. З. А. Хоткина. М., 1992. С. 10–22.*

УДК 811.161.2'42

Аліна Меделяєва

магістрантка; наук. кер.: к. філол. н., доц. Н. П. Нестеренко
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВИЙ КОД «ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА» В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «КИЇВСЬКА РУСЬ» (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Серед основних актуальних завдань лінгвокронцептології є дослідження процесів концептуалізації світу, внутрішнього рефлексивного досвіду; аналіз залежності концептуалізації від різноманітних чинників, зокрема етносвідомості, культури, субкультури; з'ясування структури концепту [Селіванова, с. 403]. На думку В. Манакіна, концепти «складають частину когнітивної пам'яті слів,

пов'язують смислові характеристики мовного знака із системою традицій і духовних цінностей народу» [Манакін, с. 14].

Метою студії є аналіз та опис вербальної репрезентації художньо-смислового коду «зовнішня політика» як складника лінгвокультурного концепту «Київська Русь» на матеріалі романів П. Загребельного «Диво», «Тисячолітній Миколай». Художньо-смисловий код розуміємо як поняття, що зазнало художнього осмислення в дискурсі певного письменника, і яке відображує особливості авторської реалізації цього поняття в подієвому хронотопі літературного твору.

Визначальними рисами історичної прози «нової хвилі» в Україні, яку формував і П. Загребельний, стали поступовий відхід від фактографічності як принципу історичного твору, розважальності й белегристичності як його обов'язкової функції. На думку Н. Нестеренко, «накопичення арсеналу художніх прийомів і технік сприяло тому, що вже в перших великих творах на історичну тематику («Диво», «Євпраксія») П. Загребельний заявив про себе як письменника з власним, доволі своєрідним, як для тогочасної української літератури, почерком при белегтризації історії, а в пізніших — утвердив думку про себе як митця з цілком оригінальною стилістикою, за допомогою якої є можливість донести до читача концептуально унікальне, глибоко філософське розуміння історичного процесу та людини в ньому» [Нестеренко, с. 5].

Творчість письменника здобулася на пильну увагу мовознавців; зокрема Н. Голікова проаналізувала стилістими, що маркують художній дискурс П. Загребельного, змодельувала когнітивно-польову структуру низки концептів [Голікова].

У структурі макроконцепту «держава», що в художньому дискурсі П. Загребельного є сукупністю конкретизованих ретроспективних та сучасних логіко-семантичних складників, виокремлюємо лінгвокультурні концепти «Київська Русь», «Козацька республіка», «Україна», художній концепт «Стовполандія» [Меделяєва, с. 54]. У мовотворчості письменника найбільш чітко й усебічно «розбудованим» є концепт «Київська Русь», що в мовній картині світу автора постає як складний образ, співвідносний з його об'єктивним закріпленням в українському лінгвокультурному просторі.

Концепт «Київська Русь» усебічно оприявлено в серії романів «Диво», «Смерть у Києві», «Первоміст», «Євпраксія», «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного. Особливістю мовомислення автора, на думку Н. Голікової, є те, що не лише в межах макроконцепту «держава», а й у концептополі конкретних його складників простежується непослідовна часова стратифікація [Голікова, с. 259]. Зокрема, концепт «Київська Русь» складається з художньо-смислових утворень (кодів), що конкретизуються у двох неперервних темпоральних відтинках: 1) кінець X — перша половина XI століття — період князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого. 2) 40–50-ті рр. XII століття — період суперництва між князями, серед яких акцентовано увагу на політичній діяльності Юрія Долгорукого.

Художньо-семантичне наповнення лінгвокультурного концепту «Київська Русь» у художньому дискурсі прозаїка засвідчує наявність певних смислових кодів, між якими простежуємо різнорівневі відношення, зокрема й антонімічні. Такими протиставними художньо-смисловими кодами є «внутрішня політика» — «зовнішня політика», які репрезентують опозиційну категорію «свій» — «чужий».

У смисловому коді «зовнішня політика», значущість якого актуалізовано у зв'язку зі складними й водночас найтіснішими відносинами між середньовічними державами — Київською Руссю й Візантією, розрізняємо художньо-смислові субкоди «релігія» та «мистецтво». Змістовими конкретизаторами субкоду «релігія» є атрибути «християнство» — «язичництво», істотне протиставлення

яких вплинуло й на відбиття релігійних понять у сфері руського та ромейського мистецтва.

Атрибут «християнство» актуалізує в дискурсі Загребельного зв'язки Київської Русі з Візантією — наймогутнішою й найвпливовішою країною в Європі періоду раннього середньовіччя, коли державність у русичів тільки формувалася. Свідченням суперництва двох наймогутніших держав середньовічної Європи є авторські розлогі коментарі на сторінках роману «Диво»: *«В світі не може існувати тільки одна велика держава, потрібне суперництво, потрібне взаємне побоювання, постійна пересторога, інакше-бо — кінець людству. Хіба ж історія не дає свідчень?»* (Загребельний, 2001; с. 556).

Питання віри в історичних романах П. Загребельного стоїть особливо гостро. Це і романи «Євпраксія», і «Первоміст», і «Диво», у яких автор виступає не як історик, а як психолог. За словами самого письменника, він хотів «реконструювати історичну психологію», тому його й цікавило сприйняття нової віри людьми: *«Уявіть собі, вам приносять сьогодні нову віру. Ви що — будете їти з транспорантами, кричати Ура! Осанна! Слава!?» Ні! Ви будете тікати в кущі, ховатися від цієї віри або й їти з дрючками проти неї* (Загребельний, 1981; с. 42). Романи сприймаються як слово на захист рідної культури, яка формувалася віками: *«Іноді страшно ставало Ярославові, як думав він про знищення й плюндрування душі свого народу. Минувшина ввижалася в образі тих дівчат, що прощаються з своїм дівуванням. ...Може, в піснях і віруваннях давньої Русі ховалася та чистота й міць, яка мала прийти на зміну тому світу, що на його березі конала, мов здихаюче чудо-юдо, Візантія»* (Загребельний, 2001; с. 504).

Цей же мотив звучить і в «Тисячолітньому Миколаї», коли головний герой тужить за минулим українця, душа якого *«возноситься над світом у барвистому царстві колядок і щедрівок ...»* (Загребельний, 1994; с. 536).

Водночас П. Загребельний об'єктивно показує політичне значення прийняття християнства для Київської Русі як могутньої держави, супротивника Візантії: *«Габдали ромейські імператори, що, нав'язавши руським свого бога, заволодіють вони не самими душами цього великого народу, а й цілою державою; насправді ж вийшло так, що князь Володимир, а за ним і Ярослав охоче прийняли цього бога не для упокорення ромеям, а тільки тому, що давав він силу і славу іншим племенам і народам, відкривав навстіж двері до цілого світу ...»* (Загребельний, 2001; с. 404–405).

У художньо-смысловому субкоді «релігія» антонімічний зміст передано словами-образами бог — боги, перше з яких символізує християнську віру, друге — язичницьку. Смыслове навантаження кожного із цих образів мотивоване емотивно-оцінними конотаціями лексем контекстного оточення слів бог та боги: *«Ми не присягаємо своїм богам, і ми всі — вільні. Ви ж **попихачі** в свого бога. А хто стане **попихачем** у бога, буде **попихачем** і в людей»* (Загребельний, 1994; с. 56). Соціально-релігійне протистояння русичів і ромеїв найточніше передають контекстуальні антоніми *вільні-попихачі*, що символізують душі язичників і християн: *«... душі ваші (хримтіян) спершу вкоротяться, тоді змізерніюють, звинуться, як береста на вогні, і звугліють. А наші (руські) душі, як усміх дитяти, зостануться чисті, радісні і повні соків життя»* (Загребельний, 1994; с. 56).

Художньо-смысловий субкод «мистецтво», як і субкод «релігія» відбиває зовнішньополітичні зв'язки Київської Русі з Візантією. Особливості візантійського мистецтва, підпорядковані жорстоким законам християнської віри та держави, постають у романі «Диво» в контексті двоїстості їхнього сприйняття новонавченим русичем — зодчим Сивооком: *«Святиня вимагала пишноти. Мистецтво стало слугувати пишноті. Подавляло людину, замість возвеличувати її дух, підтримувати в ній силу й веселощі, як це робило споконвіку. Русичі не знали такого мистецтва. Різьблена*

ложка, гаптована сорочка, ковшик, прикрашений квітами, випалений жигалом, посуд з спокійним візерунком, миска з зображенням риби або птаха» (Загребельний, 2001; с. 375).

Текстові ілюстрації фіксують семантичне накладання атрибутів «мистецтво» — «держава», бо у творчості — тривалість і вічність держави та її громадян. У романі «Диво» протиставляється уявлення про роль і місце митця в Київській Русі та Візантії, оприявлене антонімією художник — раб: «Так повелося здавна. Ще з Єгипту пішло: жрець — і фараон, і раб — художник. ... І в римлян, спадкоємцями яких вважали тепер себе ромеї» (Загребельний, 2001; с. 375).

Отже, лінгвокультурний концепт «Київська Русь», який у художньому дискурсі П. Загребельного є важливим складником макроконцепту «держава», становить складне ієрархічне художньо-семантичне утворення, марковане низкою антонімічних смислових атрибутів, що послідовно конкретизують протиставлення кодів «внутрішня політика» — «зовнішня політика».

ЛІТЕРАТУРА

1. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: монографія. Дніпро: Акцент, 2018. 432 с.
2. Манакін В. Сопоставительная лексикология. К.: Знання, 2004. 327 с.
3. Меделяєва А. О. Структура макроконцепту «держава» в художньому дискурсі П. Загребельного. *Філологія XXI століття: Збірник наукових праць студентства й наукової молоді*. Харків, 29 квітня 2020. (за матеріалами X Всеукраїнської науково-практичної конференції студентства й наукової молоді, Харків, 29 квітня 2020 року). Харків, 2020. С. 52–54.
4. Нестеренко Н. П. Моделювання хронотопу в історичних романах Павла Загребельного 1980–90-х років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Харків, 2015. 20 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Загребельний П. Диво: роман. Київ: Махаон-Україна, 2000. 576 с.
2. Загребельний П. Неложними устами: статті, есе, портрети. К.: Рад. письменник, 1981. 477 с.
3. Загребельний П. Тисячолітній Миколай: роман. К.: Фірма «Довіра», 1994. 636 с.

УДК 373.5.016:811.161.2'35

Тетяна Ніфантьєва

магістрантка; наук. кер.: к. філол. н., доц. С. О. Марцин
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ В 5 КЛАСІ

Вироблення навичок орфографічно грамотного письма — тривалий і складний процес, обумовлений, з одного боку, труднощами української орфографії,

Олена Джура ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ОДИНИЦЬ (НА МОВНОМУ МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «Тисячолітній Миколай» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	162
Наталя Ісакова ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ІМЕННИКИ ЯК ВИЯВ МОВОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	166
Ольга Коваль МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В 11 КЛАСІ	168
Ольга Колосова СХІД І ЗАХІД З'ЄДНАЛА ПОЕЗІЯ: ЛІНГВОХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ВІЙНИ	170
Олена Кукіна МОВНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ЧУГУЇВСЬКИХ ЗМІ	173
Аліна Меделяєва ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВИЙ КОД «ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА» В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «КІЇВСЬКА РУСЬ» (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	177
Тетяна Ніфантьєва ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ В 5 КЛАСІ	180
Марина Скидан ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРИРОДНОГО ЧАСУ В МОВІ ПРОЗИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО	182
Ярослав Скидан МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>СЛОВО</i> В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ	184
Вікторія Соприкіна УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ПСЕВДОНІМІКОНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	186
Олена Титаренко ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ МОДУС ТЕКСТІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ РІВЕНЬ ТЕКСТОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	188
Вікторія Усатенко ЛОГІКО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ	190
Олена Фурат КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЧОРНОБИЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПОСТАНОВКА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ	193
Тетяна Чернецова СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»	195
Анна Штефан ДІАЛЕКТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»	197
Юлія Шевченко АКТУАЛІЗАЦІЯ МІФІЧНИХ І КАЗКОВИХ МОТИВІВ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»	199